

Marta Hozer-Koćmiel

Statystyczna analiza podziału czasu i wartości pracy kobiet

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 20, 69-84

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marta Hozer-Koćmiel

STATYSTYCZNA ANALIZA PODZIAŁU CZASU I WARTOŚCI PRACY KOBIEC

Wprowadzenie

Teorie ekonomiczne coraz częściej analizują zachowania człowieka zarówno w sektorze rynkowym, jak i pozarynkowym. Twórca nowej ekonomii gospodarstwa domowego oraz podejścia ekonomicznego do zachowań ludzkich, laureat nagrody Nobla, G.S. Becker twierdził, że ekonomiczna teoria wyborów byłaby zdecydowanie bardziej użyteczna, gdyby nie wyłączenie z analizy sektora pozarynkowego. Podkreślał tym samym konieczność uwzględniania zjawisk niepieniężnych.

Wśród wyjściowych założeń podejścia ekonomicznego wymienia się maksymalizujący charakter zachowań ludzkich, występowanie rynków faktycznych oraz „rynków-cieni”, kształtowanie się na tych rynkach cen (cen faktycznych lub „cen-cieni”), odpowiadających stanom równowagi, oraz stałość preferencji. Jeśli chodzi o maksymalizację funkcji użyteczności, należy podkreślić, że zależy ona od wielu różnorodnych dóbr, zarówno materialnych i niematerialnych, rynkowych, jak i pozarynkowych, wytwarzanych w gospodarstwach domowych. Podejście ekonomiczne G.S. Beckera integruje różne zachowania ludzkie oraz dyscypliny nauk społecznych, będąc jednocześnie stanowiskiem najszerszym.

W rozprawie doktorskiej zastosowano opisane podejście do badania dystrybucji czasu i wartości pracy kobiet, uwzględniając problematykę kulturowej

tożsamości płci – *gender* (ang. ‘rodzaj’, bliski łac. *genero* – ‘rodzić’). Kulturowa tożsamość płci to społeczne znaczenia, jakie nadaje się biologicznym różnicom między płciami; odnosi się ona raczej do konstruktów kulturowych niż cech biologicznie wrodzonych. *Gender* określane jest także jako „system stosunków społecznych, które wytwarzają różnice między mężczyznami i kobietami”¹. W oparciu o przytoczone definicje, przez zastosowanie kategorii *gender* w ekonomii należy rozumieć identyfikację podobieństw, różnic oraz różnorodności postaw kobiet i mężczyzn w procesie gospodarowania. Wiąże się to z zasadą *gender mainstreaming* w ekonomii, która oznacza wprowadzanie problematyki płci do głównego nurtu procesów gospodarczych.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział stanowi wprowadzenie do problemu pracy kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem podziału na pracę domową i zawodową. Wyjaśniono w nim podstawowe pojęcia rynku pracy oraz przedstawiono wybrane modele pracy zawodowej i domowej. Zamieszczono także teorie związane z pracą kobiet, dotyczące nierówności płci, segregacji rynku pracy oraz założenia nowej ekonomii gospodarstwa domowego.

Rozdział drugi zawiera metodologię badań nad czasem i wartością pracy. Zaprezentowano zarówno metody chronozoficzne, używane do badania budżetów czasu ludności przez GUS, jak i autorskie wskaźniki dystrybucji czasu pracy. W rozdziale przedstawiono wybrane koncepcje wartości z uwzględnieniem wartości dóbr i usług wytwarzanych w sferze nierynkowej. Omówiono także metodologię wyceny pracy domowej, rozszerzając klasyczne metody wyceny o metodę zintegrowanej wartości pracy kobiet.

W kolejnym rozdziale – trzecim – przeprowadzono analizę wpływu wybranych czynników demograficznych na dystrybucję czasu pracy. Do potencjalnych czynników wpływu zaliczono płeć, wiek, wykształcenie, cykl życia kobiety oraz klasę miejscowości zamieszkania. Wyniki obliczeń przedstawiono w postaci tablic statystycznych oraz zaprezentowano na wykresach.

Czwarty rozdział stanowi analizę prawidłowości w zakresie współzależności czynników ekonomicznych i dystrybucji czasu pracy. Zweryfikowano wpływ następujących zmiennych: grupa społeczno-ekonomiczna gospodarstwa domowego, aktywność zawodowa, przeciętne dochody oraz dzień tygodnia. Wprowadzając

¹ A. Klammer, *Gender and Economic Research: Commentary, Post-Popperian Methodology of Economics: Recovering Practice*, Kluwer Academic, Mass. and Dordrecht 1992.

pojęcie przedsiębiorczości *sensu largo* i *sensu stricte*, dokonano analizy dystrybucji czasu pracy kobiet w Polsce na tle krajów Regionu Morza Bałtyckiego.

Rozdział piąty poświęcono wartości pracy kobiet na tle wybranych problemów społeczno-ekonomicznych. Zweryfikowano występowanie intensywnej i ekstenzywnej segregacji horyzontalnej w oparciu o analizę związków przeciętnego wynagrodzenia i feminizacji poszczególnych sekcji rynku pracy. Dokonano przeglądu badań polskich i zagranicznych w zakresie wartości pracy domowej i zawodowej kobiet. Opisano konstrukcję oraz mankamenty produktu krajowego brutto jako miary społecznego dobrobytu. W końcowej części rozdziału zamieszczono wyniki estymacji udziału globalnej wartości pracy kobiet w PKB oraz w budżetach satelitarnych, uwzględniających wartość pracy w gospodarstwie domowym.

W zakończeniu podsumowano rozważania nad dystrybucją czasu i wartości pracy. Zawarto w nim wnioski z ilościowej analizy prawidłowości w zakresie czasu i wartości pracy kobiet z zastosowaniem problematyki *gender mainstreaming*. Zidentyfikowano najsilniejsze czynniki wpływu na dystrybucję czasu pracy w Polsce w latach 1976–2004. Potwierdzono, że czas pracy domowej jest dłuższy od czasu pracy zawodowej kobiety, a wartość pracy w gospodarstwie przewyższa wartość pracy zawodowej.

1. Cel i hipotezy pracy

Celem pracy była ilościowa analiza prawidłowości w zakresie alokacji czasu i wartości pracy kobiet z zastosowaniem problematyki *gender mainstreaming*. Rozróżniono dwie kategorie – pracę zawodową oraz pracę w gospodarstwie domowym. Do badania prawidłowości w zakresie kształtowania się czasu i wartości obu typów prac wykorzystano metody statystyczne. Cel szczegółowy zdefiniowano jako identyfikację i pomiar siły wpływu wybranych czynników demograficznych i ekonomicznych na dystrybucję czasu pracy kobiet w Polsce.

Dla realizacji celów sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Do pełnego badania czasu i wartości pracy kobiet konieczne jest uwzględnienie pracy wykonywanej w gospodarstwie domowym.
2. Wartość pracy w gospodarstwie domowym przewyższa wartość pracy zawodowej kobiet.

2. Prezentacja metod i rozwiązań w badanym obszarze

Podstawowym źródłem danych statystycznych badania chronozoficznego (chronozofia – ‘nauka o czasie’) są budżety czasu ludności. Stanowią konstrukcję teoretyczną, służącą do mierzenia dystrybucji czasu pomiędzy różnymi rodzajami czynności. W Polsce pierwszej próby badania budżetu czasu podjął się Instytut Gospodarstwa Społecznego w 1927 roku. Powojenne, ogólnopolskie badanie dystrybucji czasu, autorstwa GUS, miało miejsce w 1969 roku. Próba nie reprezentowała jednak całej ludności Polski, gdyż objęła w głównej mierze ludność miejską. Kolejne badania GUS przeprowadzane były cyklicznie w latach 1976, 1984, 1996 i 2003/2004.

Dane statystyczne, które pochodzą z ostatnich czterech budżetów czasu, obejmują blisko trzydziestoletni okres obserwacji. W 1976 roku próba objęła 21 819 osób w wieku 18 lat i więcej, a w 1984 roku – 45 087 osób, także w wieku 18 lat i więcej. Badanie przeprowadzone w 1996 roku należy określić jako pilotażowe. Próba liczyła 2480 osób, należących do 1000 gospodarstw domowych. *Budżet czasu ludności I VI 2003–31 V 2004* oparto na reprezentatywnej próbie 10 256 gospodarstw domowych. Badanie objęło osoby w wieku 15 lat i więcej. Każdy z kolejnych budżetów charakteryzował się wyższą jakością od poprzedniego. Pomimo modyfikacji, zadbano o możliwość porównywania zasadniczej części parametrów w czasie. W najnowszych budżetach dystrybucja czasu ludności oraz jej zróżnicowanie badane są w zależności od takich czynników, jak płeć, wiek, wykształcenie, typ gospodarstwa domowego, grupa społeczno-ekonomiczna, miejsce zamieszkania i aktywność ekonomiczna.

Wszystkie czynności wykonywane przez człowieka dzielone są na 10 grup²: potrzeby fizjologiczne, praca zawodowa, nauka, zajęcia i prace domowe, dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi, życie towarzyskie i rozrywki, uczestnictwo w sporcie i rekreacji, zamiłowania osobiste – hobby i gry, korzystanie ze środków masowego przekazu, dojazdy, dojścia oraz inne niewymienione czynności. W sferze zainteresowań ekonomistów znajduje się czas poświęcany dwóm grupom czynności, mianowicie pracy zawodowej i pracom domowym.

² *Budżet czasu ludności w latach 2003/2004*, GUS, Warszawa 2005.

Jeśli chodzi o metodologię wyceny pracy domowej kobiet, w literaturze funkcjonują dwa podejścia – wynikowe i nakładowe³. W podejściu nakładowym wyceniany jest czas pracy w gospodarstwie, natomiast w podejściu wynikowym produkt pracy. Pierwsze podejście obejmuje metodę stawek rynkowych, metodę kosztu alternatywnego, metodę średniej stawki gospodyni domowej oraz kosztów utrzymania. W podejściu wynikowym stosuje się metodę kosztów zużycia czynników współtworzących usługę.

Metoda średnich stawek rynkowych polega na wyodrębnieniu wszystkich rodzajów czynności wykonywanych w gospodarstwie domowym oraz zmierzeniu czasu trwania każdej z nich. Następnie ustalana jest wysokość stawki godzinowej, którą należałoby zapłacić firmie lub osobie wyspecjalizowanej w danej dziedzinie i funkcjonującej na rynku. Iloczyn czasu trwania poszczególnych prac domowych oraz stawek płacy odpowiadających poszczególnym czynnościom pozwala oszacować miesięczną wartość pracy w gospodarstwie⁴.

W założeniu metody średniej stawki gospodyni domowej dom prowadzi wynajęta osoba, która sama wykonuje wszystkie obowiązki. Miesięczny koszt pracy domowej można wyznaczyć na podstawie średniej stawki płacy tego typu pracownika oraz liczby przepracowanych godzin. Metodę tą stosowano w najwcześniejszych badaniach wartości pracy domowej, prowadzonych w USA i w Szwecji.

3. Charakterystyka problemu w literaturze przedmiotu

W literaturze krajowej i zagranicznej wskazuje się na trzy zasadnicze modele podziału pracy domowej – konserwatywny, pośredni i partnerski⁵. Model konserwatywny opiera się na tradycyjnym podziale obowiązków domowych, gdzie kobieta prowadzi dom, natomiast mężczyzna angażuje się tylko w pracę zawodową. W modelu pośrednim kobieta prowadzi dom, ale otrzymuje systematyczną pomoc jednego lub kilku domowników. W modelu partnerskim domownicy obciążeni są, w miarę możliwości, pracami domowymi równomiernie.

³ K. Chinowska, *Sprawozdanie z badania ankietowego „Czas pracy kobiet”*, kwartalnik Centrum Praw Kobiet „Prawo i Płeć” 2000, nr 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ B. Mikuta, *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi*, rozprawa doktorska SGGW, Warszawa 2000.

Praca zawodowa rozumiana jest jako czynności i zajęcia wymagające wysiłku umysłowego lub/i fizycznego, wykonywane za określone wynagrodzenie⁶. Praca domowa stanowi natomiast działalność ekonomiczną, mającą na celu zaspokajanie potrzeb bytowych członków gospodarstwa oraz stworzenie każdemu z nich optymalnych warunków rozwoju i regeneracji sił fizycznych i psychicznych. Praca w gospodarstwie definiowana jest także jako „bezpłatna działalność, prowadzona przez członków gospodarstwa domowego na rzecz ich samych, którą można zastąpić towarami i usługami rynkowymi”⁷. Z powyższych definicji wynika, że zasadniczą różnicą pomiędzy oboma typami pracy jest gratyfikacja finansowa lub jej brak.

Do prac domowych zalicza się około pięćdziesięciu czynności, będących „zawodami-cieniami” czynności wykonywanych na rynku. Dotyczą one prac związanych z obróbką żywności, opieką nad dziećmi i osobami starszymi, utrzymaniem porządku, przygotowaniem i utrzymaniem odzieży, ogrodnictwem i opieką nad zwierzętami domowymi, prac związanych z budową, remontami, naprawami, zakupami i korzystaniem z usług oraz prac związanych z zarządzaniem gospodarstwem. Lista ta stanowi dowód na to, jak szeroki jest wachlarz dóbr i usług produkowanych w gospodarstwie domowym. Znaczna część wyżej wymienionych czynności jest wykonywana przez kobiety. W konsekwencji brak możliwości czasowych inwestowania w swoją osobę przez podnoszenie kwalifikacji powoduje, że kobiety częściej podejmują niskopłatne zajęcia rynkowe lub rezygnują z pracy zarobkowej w ogóle.

Problematyka decyzji dystrybucyjnych pomiędzy pracą domową i zawodową jest ściśle związana z efektywnością kobiet na rynku pracy zawodowej. Pomimo zwiększania się aktywności kobiet w sferze publicznej ma miejsce niski udział kobiet w elitach ekonomicznych, politycznych i kulturowych. Można wyodrębnić dwa nurty interpretacji omawianego stanu. Pierwszy polega na próbach udowodnienia braku predyspozycji, w szczególności słabszych zdolności intelektualnych kobiet. Drugi nurt zakłada podobne predyspozycje kobiet i mężczyzn oraz zbliżoną wydajność pracy, a różnice w udziałach obu płci na prestiżowych stanowiskach wyjaśnia uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi, które sprawiają, że kobiety nie wykorzystują swoich możliwości.

⁶ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005.

⁷ G.S. Becker, *A theory of the Allocation of Time*, “Economic Journal” September 1965.

Kolejną kwestią wpływającą na mniej spektakularne sukcesy zawodowe kobiet jest fakt, że kiedy aktywnie działają w swoim interesie, spełniając się zawodowo, postrzega się je negatywnie i posądza o odbieranie „czegoś” partnerowi lub dzieciom. Utwierdza je to w przekonaniu, że muszą wybrać pomiędzy własnym rozwojem intelektualnym i emocjonalnym a stworzeniem pełnej rodziny. Tego typu przekonanie rzadko dotyczy mężczyzn odnoszących sukcesy zawodowe. Warto zaznaczyć, że kobiet poświęcających się rodzinie nie wskazuje się jako przykładów osób, które odniosły sukces społeczny⁸ mierzony wartością wykonywanej pracy. Według G. Beckera, wartość ta stanowi 30% dochodu narodowego⁹, natomiast według A. Giddensa, praca domowa w krajach rozwiniętych stanowi 25–40% dochodu¹⁰.

4. Propozycje autorskich rozwiązań

Statystyczną analizę prawidłowości w zakresie kształtowania się czasu pracy kobiet przeprowadzono w oparciu o trzy komplementarne parametry: przeciętny czas trwania danej pracy, przeciętny czas wykonywania pracy oraz odsetek osób wykonujących daną pracę. Pierwszy z nich wyznaczany jest dla wszystkich osób biorących udział w badaniu, niezależnie od tego, czy wykonywały dany typ pracy, czy nie. Przeciętny czas wykonywania danej pracy liczony jest tylko dla osób, które rzeczywiście ją wykonywały. Różnicę pomiędzy pierwszym i drugim parametrem opisuje odsetek osób wykonujących dany typ pracy.

Miary te posłużyły do konstrukcji następujących wskaźników czasu pracy:

- DCP – wskaźnika dystrybucji czasu pracy, informującego o relacji czasu pracy domowej do zawodowej,
- CPD – wskaźnika czasu pracy domowej, informującego o udziale czasu pracy domowej w łącznym czasie pracy,
- CPZ – wskaźnika czasu pracy zawodowej, informującego o udziale czasu pracy zawodowej w łącznym czasie pracy.

Łączną wartość pracy domowej i zawodowej kobiet wyznaczono za pomocą autorskiej metody zintegrowanej wartości pracy. Opiera się ona na założeniu podwójnej integracji pracy zawodowej i domowej. Po pierwsze, do wyznaczania

⁸ L. Brannon, *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni?*, GWP, Gdańsk 2005.

⁹ G.S. Becker, *A treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge 1981.

¹⁰ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005.

wartości pracy włączana jest wartość obu typów prac. Po drugie, przeciętna stawka za pracę domową ustalana jest w oparciu o godzinową stawkę pracy zawodowej. W dalszej kolejności zmierzono relację pomiędzy łączną wartością pracy kobiet w latach 1976–2004 a budżetami satelitarnymi.

Oprócz danych z budżetów czasu ludności w pracy posłużono się danymi o zjawiskach demograficznych i ekonomicznych z roczników statystycznych GUS. Informacje odnośnie do czasu pracy kobiet i mężczyzn w krajach Regionu Morza Bałtyckiego zaczerpnięto z badania przeprowadzonego w 2004 roku przez Eurostat – *How Europeans spend their time. Everyday life of women and men*. Wykorzystano także badania własne autorki, opublikowane jako *Gender mainstreaming w ekonomii* oraz w postaci artykułów z tego zakresu.

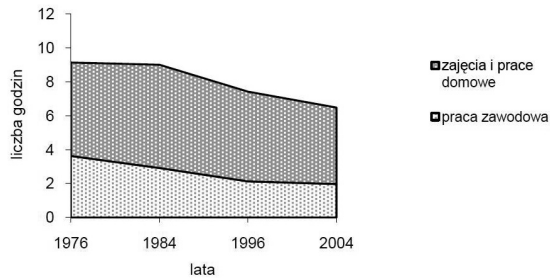
5. Ocena uzyskanych wyników

Przedstawione modele podziału czasu pracy pomiędzy pracę domową i zawodową dowodzą rosnącego znaczenia ekonomii sektora pozarynkowego. Do badania tej sfery z powodzeniem nadaje się aparat pojęciowy właściwy dla sektora rynkowego. Uwzględnienie czasu przeznaczanego na pracę domową jest szczególnie istotne w przypadku badania pracy kobiet.

Na czas pracy domowej oraz pracy zarobkowej silny wpływ wywierają czynniki demograficzne. W części empirycznej pracy zbadano zależność budżetów czasu ludności od płci, wieku, wykształcenia, cyklu życia kobiety oraz klasy miejscowości zamieszkania. Potwierdzono, że płeć stanowi jeden z najsilniejszych czynników wpływających na dystrybucję czasu pracy.

Przeprowadzona analiza wykazała, że czas pracy domowej kobiet w latach 1976–2004 był średnio dwa razy dłuższy od czasu pracy zawodowej (rys. 1). Czas pracy w gospodarstwie charakteryzował się niską zmiennością, natomiast przeciętny czas pracy rynkowej obniżył się dwukrotnie w badanym okresie. Spowodowało to znaczny spadek odsetka kobiet pracujących zarobkowo. Zasadniczym powodem tej zmiany była transformacja systemowa i związane z nią przekształcenia na rynku pracy. Odsetek kobiet pracujących w domu utrzymywał się na przestrzeni całego trzydziestolecia na wysokim poziomie, obejmując blisko 100% dorosłych kobiet.

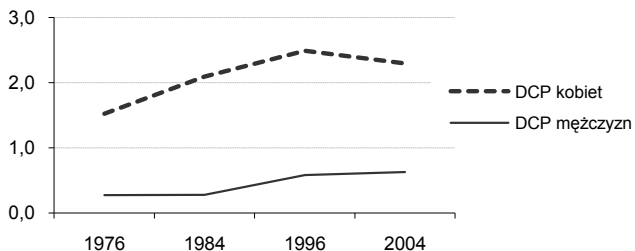
Rys. 1. Dobowy budżet czasu trwania pracy kobiet

Źródło: opracowanie własne.

Dla wszystkich potencjalnych czynników wpływu wyznaczono wskaźniki DCP, przedstawiające dystrybucję czasu pracy (rys. 2). Wskaźniki te wyznaczono w oparciu o czas wykonywania pracy oraz czas trwania danego typu pracy, liczony dla wszystkich osób, bez względu na to, czy wykonywały tę czynność, czy nie. Krzywe DCP kobiet i mężczyzn były od siebie mocno oddalone. Różnice wynikały po pierwsze – z krótszego czasu pracy zawodowej kobiet, po drugie – z niższego odsetka kobiet pracujących zarobkowo. Dla obu charakteryzowanych grup wskaźnik DCP wzrastał w badanym okresie, co oznaczało wydłużanie się czasu pracy domowej w stosunku do zarobkowej. Przyczyn należy dopatrywać się zarówno w procesach ekonomicznych, jak i kulturowych.

Rys. 2. Dynamika wskaźników dystrybucji czasu pracy DCP w Polsce dla kobiet i mężczyzn

Źródło: opracowanie własne.

Analiza dystrybucji czasu pracy kobiet i mężczyzn wykazała zmiany z konserwatywnego na pośredni model podziału obowiązków domowych. W tym ostatnim kobieta prowadzi dom, ale otrzymuje systematyczną pomoc jednego lub kilku domowników. Łączny czas trwania obu typów prac był we wszystkich okresach badania wyższy dla kobiet niż dla mężczyzn.

Kolejnym potencjalnym czynnikiem wpływu na budżet czasu pracy był wiek, wraz z którym rośnie obciążenie oboma typami prac, aż do osiągnięcia maksimum dla grupy wieku 35–44 lata. W tym okresie zarówno czas pracy domowej, jak i pracy zarobkowej jest najdłuższy. Maksymalny zakres obowiązków domowych spowodowany jest faktem posiadania dzieci, pozostających zwykle pod opieką kobiety. Po osiągnięciu najwyższego poziomu zdecydowanie spada dobowy czas pracy zawodowej, natomiast czas pracy domowej pozostaje bez zmian. Wynika to z tego, że starsze osoby, pomimo zakończenia kariery zawodowej, prowadzą własne gospodarstwa domowe, a także pomagają w gospodarstwach domowych swoich dzieci. Warto zaznaczyć, że młode kobiety w przypadku urodzenia dziecka wycofują się, przynajmniej czasowo, z rynku pracy zawodowej, natomiast mężczyźni odwrotnie, intensyfikują ten typ pracy.

Przeprowadzona analiza porównawcza dystrybucji czasu pracy kobiet według wieku w 1984 i 2004 roku wykazała, że zarówno czas pracy domowej, jak i zawodowej przyjmowały niższe wartości w 2004 roku w porównaniu z okresem wcześniejszym. Jedną z przyczyn spadku czasu pracy domowej stanowi malejący współczynnik urodzeń, co oznacza, że kobiety poświęcają mniej czasu na opiekę nad dziećmi. Do przyczyn należy także zmiana tradycyjnego modelu podziału ról w rodzinie na pośredni oraz postęp techniczny i organizacyjny gospodarstw domowych. Spadek przeciętnego czasu pracy zawodowej we wszystkich grupach wiekowych spowodowany był wzrostem bezrobocia kobiet w 2004 roku w porównaniu z 1984 rokiem.

Wykształcenie okazało się kolejnym czynnikiem silnie determinującym dobowy czas pracy domowej i zawodowej ludności. W teorii kapitału ludzkiego gromadzony kapitał zależy w głównej mierze od wykształcenia i zdobytego doświadczenia zawodowego. Praca zajmowała najwięcej czasu dobowego ludności z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Następnie, wraz ze wzrostem wykształcenia, skracał się czas pracy ogółem. Najkrótszy przeciętny czas pracy charakteryzował ludność z wykształceniem podstawowym i bez wykształcenia. Osoby te zwykle nie

pracowały zarobkowo, a ich czas pracy ograniczał się do pracy w gospodarstwie domowym. Wykształcenie stanowiło czynnik silnie wpływający na dobowy budżet pracy poprzez czas pracy zawodowej. Przeciętny czas pracy w domu był zbliżony dla wszystkich analizowanych grup.

W dalszej części zbadano, jak cykl życia rodzinnego kobiety wpływa na dystrybucję czasu pracy. Fazy cyklu wyznaczono w oparciu o wiek kobiety, stan cywilny oraz fakt posiadania potomstwa i wiek najmłodszego dziecka. Najdłuższy dobowy czas pracy łącznie przypadł kobietom zamężnym z małymi dziećmi w wieku od 0 do 6 lat oraz samotnym matkom z dziećmi. Kobiety najmłodsze, poniżej 25 roku życia, oraz najstarsze – w wieku 65 lat i więcej, pracowały najkrócej, ponieważ zarówno w pierwszej, jak i w drugiej grupie znalazły się osoby w wieku nieprodukcyjnym, przeważnie bierne zawodowo. Fakt posiadania małych dzieci znacznie wydłużał czas pracy domowej. Stanowił także przyczynę mniejszego zaangażowania w pracę zawodową oraz częstego jej przerywania.

Młode kobiety, uznające karierę na gruncie zawodowym za priorytetową, często odsuwają decyzję o założeniu rodziny i urodzeniu dziecka. Funkcjonują wówczas na rynku pracy, jakby nie było żadnych różnic pomiędzy nimi i mężczyznami. Z drugiej strony, spotyka się także model, w którym kobieta po urodzeniu dziecka rezygnuje z pracy zawodowej, pomimo osiągniętych wcześniej sukcesów na tym polu. Macierzyństwo stanowi dla niej nowe źródło satysfakcji życiowej, co sprawia, że nie trudno poświęcić dla niego pracę zawodową. Częstym argumentem wysuwającym w przypadku tego typu decyzji jest niechęć do tego, by obca osoba zajmowała się wychowywaniem dziecka. Potwierdza to, że fakt posiadania potomstwa silnie warunkuje aktywność zawodową kobiet.

W kolejnym rozdziale empirycznym przeprowadzono analizę prawidłowości w zakresie współzależności czynników ekonomicznych i dystrybucji czasu pracy. Grupa społeczno-ekonomiczna gospodarstwa domowego wykazała silny wpływ na czas trwania pracy zawodowej, a tym samym łączny czas pracy. Czas pracy domowej charakteryzował się zdecydowanie mniejszym zróżnicowaniem, w zależności od badanego czynnika, niż czas pracy zawodowej. Najmniej czasu na prowadzenie domu przeznaczali rolnicy i pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne.

Analiza kształtowania się współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia w zależności od wieku i wykształcenia kobiet wykazała, że wartości współczynników rosły do 40. roku życia. Po osiągnięciu ekstremum miał miejsce

wyraźny spadek ich wartości. Współczynnik aktywności zawodowej dla wszystkich grup wieku przyjmował wartości wyższe niż wskaźnik zatrudnienia, lecz różnica ta zmniejszała się wraz z wiekiem.

Zbadano również relację pomiędzy przedsiębiorczością kobiet a dystrybucją czasu pracy. Do definicji przedsiębiorcy i przedsiębiorczości wprowadzono autorskie rozróżnienie przedsiębiorczości *sensu largo* i *sensu stricto*. Przedsiębiorczość w znaczeniu ścisłym ogranicza się do prowadzenia sformalizowanej działalności gospodarczej, zwykle opodatkowanej i podlegającej weryfikacji rynkowej. Przedsiębiorczość *sensu largo* oznacza przejawianie szeregu postaw przedsiębiorczych, zarówno na rynku, jak i w sferze pozarynkowej, w gospodarstwie domowym.

Dokonano analizy porównawczej modelu dystrybucji czasu pracy w Polsce na tle krajów Regionu Morza Bałtyckiego. Czas pracy zawodowej kobiet w analizowanych krajach był najniższy w Polsce, a najwyższy w Szwecji i innych krajach skandynawskich. Wartość czasu pracy zawodowej dla Polski jest odzwierciedleniem trudnej sytuacji na rynku pracy. Przyczyną wysokiej wartości parametru w krajach skandynawskich jest polityka państwa, efektywnie wspierająca aktywność zawodową kobiet. Czas pracy zawodowej w krajach BSR wykazywał silniejsze zróżnicowanie w porównaniu z czasem pracy w gospodarstwie.

Czas pracy domowej był ujemnie skorelowany z czasem pracy zawodowej, co oznacza, że w krajach o wysokich wartościach czasu pracy zawodowej, czas pracy domowej był stosunkowo krótki. Maksymalne wartości czasu pracy domowej miały miejsce w Polsce i w Estonii, co wiąże się z funkcjonującym w tych krajach konserwatywnym modelem podziału ról w rodzinie. Najmniej czasu na prace domowe poświęcały kobiety w Szwecji i Norwegii, czyli w krajach, które rozpropagowały partnerski model podziału ról w rodzinie. W modelu tym obowiązki wynikające z prowadzenia gospodarstwa dzielone są między domowników równomiernie.

W ostatnim rozdziale niniejszej pracy przeprowadzono statystyczne badanie wartości pracy kobiet na tle wybranych problemów społeczno-ekonomicznych. Do analizy segregacji horyzontalnej rynku pracy wprowadzono pojęcie segregacji ekstensywnej i intensywnej. W teorii segregacji horyzontalnej zakłada się występowanie podziału rynku pracy na sekcje zdominowane ilościowo przez mężczyzn oraz przez kobiety, przy czym wynagrodzenie w sekcjach, gdzie

przeważa zatrudnienie kobiet, jest niższe. W kontekście powyższych założeń wprowadzono dwa typy segregacji horyzontalnej. Segregacja ekstensywna (z łac. *extendere* – ‘rozciągać’, ‘rozpościerać’) ma miejsce, gdy występuje wysoki współczynnik feminizacji albo maskulinizacji poszczególnych sekcji, natomiast brak jest istotnych różnic w przeciętnym wynagrodzeniu pomiędzy sekcjami. Segregacja intensywna (z łac. *intensivus* – ‘natężony’, ‘wzmóżony’) występuje, gdy feminizacja sekcji jest istotnie, ujemnie skorelowana z przeciętnym wynagrodzeniem sekcji.

Empiryczna analiza wykazała, że najsilniej sfeminizowaną sekcją w Polsce jest edukacja oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna. Najmniejszy udział kobiet ma miejsce w budownictwie. W sekcjach wysoko sfeminizowanych przeciętne wynagrodzenie nie było niższe w porównaniu z innymi sekcjami, co oznacza, że w Polsce wystąpiła ekstensywna, a nie intensywna segregacja horyzontalna rynku pracy.

Podsumowanie

Podsumowaniem analizy wpływu czynników demograficznych i ekonomiczno-społecznych na budżety czasu pracy ludności była identyfikacja czynników najsilniej wpływających na dystrybucję czasu pracy. W tym celu zbadano zróżnicowanie dystrybucji czasu pracy w zależności od takich zmiennych, jak płeć, wiek, wykształcenie, klasa miejscowości zamieszkania, aktywność zawodowa, grupa społeczno-ekonomiczna gospodarstwa domowego, typ biologiczny gospodarstwa domowego, przeciętny dochód netto w zł na osobę, dzień tygodnia, cykl życia kobiety oraz kraj zamieszkania. Czynnikiem najsilniej wpływającymi na dystrybucję czasu pracy okazały się płeć i wykształcenie.

Zastosowanie autorskiej metody zintegrowanej wartości pracy kobiet pozwoliło wycenić pracę domową i zawodową kobiet w Polsce w latach 1976–2004 oraz zmierzyć udział tej wartości w produkcji krajowym. W 2004 roku kobiety wypracowały w gospodarstwie 29% PKB. Wyniki te są zbieżne z szacunkami G. Beckera, według którego wartość pracy w gospodarstwie domowym stanowi 30% dochodu narodowego.

Badanie wartości pracy kobiet wykazało prawdziwość hipotezy, że wartość pracy w gospodarstwie domowym przewyższa wartość pracy zawodowej kobiet.

Tym samym udowodniono, że do pełnego badania czasu i wartości pracy kobiet konieczne jest uwzględnienie pracy wykonywanej w gospodarstwie domowym.

Przedstawione wnioski są rezultatem ilościowej analizy prawidłowości w zakresie czasu i wartości pracy kobiet w Polsce. Większość z nich koncentruje się na relacji pomiędzy czasem i wartością pracy domowej i zawodowej. E. Phelps¹¹, wskazując na przyczyny podejmowania pracy, na pierwszym miejscu wymienia chęć zdobycia środków na wykorzystanie czasu wolnego. Sformułowanie to otwiera kolejne pole badawcze dla statystycznej analizy prawidłowości w zakresie kształtowania się budżetów czasu ludności.

Literatura

- Becker G.S., *A theory of the Allocation of Time*, "Economic Journal" September 1965.
- Becker G.S., *A treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge 1981.
- Brannon L., *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni?*, GWP, Gdańsk 2005.
- Budżet czasu ludności w latach 2003/2004*, GUS, Warszawa 2005.
- Chinowska K., *Sprawozdanie z badania ankietowego „Czas pracy kobiet”*, kwartalnik Centrum Praw Kobiet „Prawo i Płeć” 2000, nr 2.
- Dijkstra A.G., Plantega J., *Ekonomia i płeć. Pozycja zawodowa kobiet w Unii Europejskiej*, GWP, Gdańsk 2003.
- Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005.
- Hozer M., *Gender mainstreaming w ekonomii. Zachodniopomorskie na tle Polski*, IADiPG, Szczecin 2006.
- Klamer A., *Gender and Economic Research: Commentary, Post-Popperian Methodology of Economics: Recovering Practice*, Kluwer Academic, Mass. and Dordrecht 1992.
- Mikuta B., *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi*, rozprawa doktorska SGGW, Warszawa 2000.
- Phelps E.S., *Rewarding work*, Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts–London 1997.

¹¹ E.S. Phelps, *Rewarding work*, Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts–London 1997.

STATISTICAL ANALYSIS OF FEMALE WORK TIME AND VALUE DISTRIBUTION

Summary

More and more often economic theories deal with human behaviour, both in the market and non-market sector. G.S. Becker, the author of the new household economy and of the economic approach to human behaviour, claimed that the economic choice theory would be much more useful if the non-market sector had not been excluded from the analysis. Thus, he pointed out the necessity to take non-monetary phenomena under consideration.

The aim of this study is the quantitative analysis of regularities related to female work time and value in view of gender mainstreaming. In order to examine the distribution of the two categories several statistical methods have been applied. They were used to identify and measure the influence of selected demographic and economic factors on work time distribution in Poland in the period of 1976–2004. If the above mentioned aims are achieved, they will be the empiric verification of Becker's thesis concerning the application of economic approach in the analysis of non-market behaviour and non-monetary phenomena.

Two research hypotheses were constructed: Hypothesis 1: In order to study female work time and value thoroughly it is necessary to include household work into consideration. Hypothesis 2: The value of women's household work exceeds the value of their market work.

The study consists of four chapters. The first one introduces the reader to the issue of female work with a special stress put on the division into the household and market work. The author explains the elementary terms related to the workforce market and presents selected work distribution models. Also, the chapter includes theories concerning sex discrimination and the principles of the new household economy.

The second chapter deals with the methodology of research on the time and value of work. The author presents chronosopic methods used by the CSO to study population time use surveys, as well as her own work time distribution indices. Then, some chosen value concepts are presented in the view of the value of market goods and services produced in the non-market sphere. Moreover, the methodology of household work evaluation is discussed where traditional evaluation methods are extended by a method of integrated female work value.

In the next, third chapter an analysis is carried out of the influence of selected demographic and economic factors on the work time distribution. Potential influence factors include sex, a female life cycle, socio-economic group a household belongs to and an average salary. By introducing the term of *sensu largo* and *sensu stricte* types of entrepreneurship the analysis is made of the Polish women's work time distribution in comparison to other Baltic countries. Calculation results are presented in the form of statistical tables and charts.

The fourth chapter is devoted to the value of female work in comparison with selected socio-economic problems. Also, a review of Polish and foreign studies on the value of female household and market work has been done. The author presents the structure and the drawbacks of the gross domestic product as the measure of social welfare. The chapter ends

with the estimation results of the share of global female work value in the GDP and in those satellite time use surveys that include household work value.

In the final chapter the dissertation on the distribution of time and value of female work is summed up. That includes conclusions of the quantitative analysis of regularities concerning the time and value of female work that has been carried out with gender mainstreaming in mind. Then the most powerful factors influencing the work time distribution in Poland in 1976–2004 are presented. It has been proved that the woman's household work time is longer than her professional work time and that the value of her work in the household exceeds the value of her professional work. Therefore, in order to study the time and value of female work thoroughly, it is necessary to include into considerations the work performed in the household.

Translated by Anita Zdrojewska-Lichosik